

4. Ільїна М. Ресурсне забезпечення діяльності громадських природоохоронних організацій / М. Ільїна // Формування ринкової економіки: зб. наук. праць. – К.: КНЕУ, 2009. – С. 262–264. – (Спец. вип. "Регіональний розвиток України: проблеми та перспективи").
5. Потабенко М. Роль громадських екологічних організацій у прийнятті рішень, що стосуються навколишнього природного середовища / М. Потабенко // Вісник Харківського національного ун-ту ім.В.Н.Каразіна. – 2001. – Вип. 527. – С. 137–141.
6. Проблемы налогообложения некоммерческих организаций в России. – М.: ИЭПП, 2007. – 371 с.
7. Сидорина Т. Социальный контракт и гражданское общество в исторической перспективе и современных российских реалиях / Т. Сидорина // Экономический вестник Ростовского Государственного университета. – 2007. – Т. 5, № 2. – С. 118–128.
8. Anheier H. *Non-Profit Organizations: Theory, Management, Policy* / H. Anheier. – London: Routledge, 2005. – 450 p.
9. Bises B. *Exemption or Taxation for Profits of Non-Profits?* / B. Bises // *An Answer from a Model Incorporating Managerial Discretion, Public Choice*. – 2000. – Vol. 104, № 1–2. – P. 19–39.
10. Steinberg R. *The Revealed Objective Function of Nonprofit Firm* / R. Steinberg // *The RAND Journal of Economics*. – 1986. – Vol. 17, № 4. – P. 508–526.
11. Yetman R. *Tax Motivated Expense Allocation by Nonprofit Organizations* / R. Yetman. – Iowa: University of Iowa, 2001. – 30 p.

УДК 330.15

П. Ю. КАКУТИЧ
Рада по вивченню продуктивних сил України НАН України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ГАРАНТУВАННЯ МІЖНАРОДНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

У статті запропоновано визначення та основні елементи, взаємозв'язки, принципи побудови та ключові елементи системи гарантування міжнародної екологічної безпеки. Запропоновано схематичну інтерпретацію моделі МЕБ, наведено характеристику системи МЕБ та основні умови гарантування екологічної безпеки.

Ключові слова: екологічна безпека, міжнародні відносини, просторовий розвиток, економічні аспекти взаємодії.

В статье предложены авторское определение и основные элементы и взаимосвязи, принципы построения и ключевые элементы системы обеспечения международной экологической безопасности (МЭБ). Предложено схематическую интерпретацию модели МЭБ, дано характеристику системы МЭБ, представлены основные условия обеспечения экологической безопасности.

Ключевые слова: экологическая безопасность, международные отношения, пространственное развитие, экономические аспекты взаимодействия.

In the article the author's definition of international environmental safety (IEnS) is formulated, basic elements and interactions, building-up principles and main elements of IEnS system are described. Schematic interpretation of IEnS model is proposed, IEnS system and fundamental condition of its functioning are presented.

Key words: environmental safety, international relations, spatial development, economical aspects of interaction

Світові лідери та розвиток міжнародних економічних відносин наразі ставлять екологічну тематику на чолі багатопланової політики світу. Яскравою

ілюстрацією цього є події навколо конференції в Копенгагені зі змін клімату та власне на самому саміті; діаметрально протилежні переконання наукових шкіл, політичних об'єднань та навіть урядів щодо боротьби з "потеплінням" та ролі у цьому процесі антропогенного фактору. Екологічні скандали, зазвичай, розгортаються навколо розвинених країни, а суть їх пов'язана з відповідальністю (у тому числі або насамперед економічною) конкретних осіб, виробників, перевізників тощо за заподіяні збитки та використання ресурсів. Можна сказати, що нині людство дійшло висновку, що розв'язання проблем загальнопланетарного масштабу повинно починатися з досягнення консенсусу між зацікавленими сторонами, гармонізації спочатку уявлень та позицій, а потім дій інститутів влади. Водночас світова спільнота все ще залишається на рівні пошуку точок дотику та підґрунтя (економічного, політичного, методологічного тощо) для розробки планів дій, а інтенсифікація зусиль щодо вирішення конкретних проблем продовжує носити загальнодекларативний характер. Гармонізація відносин сьогодні важлива за багатьма аспектами – тероризм, голод, освіта, утім, на нашу думку, не менш важливим та актуальним є питання гарантування міжнародної екологічної безпеки (МЕБ) і сталого розвитку планети на засадах багатостороннього співробітництва. У підтвердження цього, можна навести і той факт, що екологічна безпека – одна з головних компонент міжнародної безпеки, що визнано міжнародною спільнотою у відповідних резолюціях Генеральної асамблеї ООН (5 грудня 1986 р. та 7 грудня 1987 р.). Відтак захист та відновлення навколишнього природного середовища та раціональне використання ресурсів тісно пов'язані з гарантуванням міжнародної безпеки по всіх її аспектах, є стимулом для активізації розвитку міжнародно-правового регулювання.

МЕБ (за В. Кириленко та І. Третьяковою [1, с. 1284]) передбачає такий стан міжнародних відносин, при якому забезпечується збереження, раціональне використання, відтворення та підвищення якості навколишнього природного середовища, та при якому національна діяльність окремих держав виключає нанесення екологічної шкоди іншим країнам та всьому світовому співтовариству.

МЕБ може розглядатись і як процес інтеграції, регіоналізації, лібералізації та демократизації міжнародних відносин, що формує комплекс екологічних умов існування людства і впливає на функціонування інституцій, підприємств, організацій, через створення спеціальних режимів взаємовідносин країн з метою упередження екологічних небезпек. Особливої актуальності ці питання набувають в умовах глобалізації, у тому числі екологічної.

Під екологічною глобалізацією ми розуміємо процес формування та розвитку єдиного загальносвітового еколого-економічного простору шляхом забезпечення МЕБ на основі розповсюдження нових технологій, посилення екологічної складової в інвестиціях, формування світового ринку екологічних послуг і товарів, співпраці у сфері охорони навколишнього природного середовища.

На думку І. Третьякової, основою для побудови системи забезпечення МЕБ в умовах глобалізації є, по-перше, нестача та деградація природних

ресурсів зростання кількості та масштабів надзвичайних ситуацій, збільшення збитків від природних катастроф; по-друге, стабілізуюча та поєднуюча роль співпраці з питань охорони навколишнього природного середовища [2, с. 86].

Проблематика, якій присвячено статтю, досліджується в широкому колі публікацій у різних галузях знань: в економіці питанням міжнародної безпеки займаються О. Білорус, А. Гальчинський, З. Герасимчук, Б. Губський, Є. Хлобистов, В. Шевчук та ін.; у праві – В. Василенко, Н. Малишева, О. Хміль, Ю. Шемшученко, у політології – О. Васюта, Д. Деркач, Я. Жаліло, М. Кисельов та інші. Але низка питань усе ще залишається недослідженими та невирішеними, що пов'язано із прискоренням процесів (політичних, економічних, соціальних та ін.) на світовому рівні, постійною модифікацією середовища, в якому формується система забезпечення МЕБ. Формування системи відбувається в умовах активізації старих та появи нових акторів міжнародних відносин – держав-лідерів, транснаціональних корпорацій, банківських структур, міжнародних неурядових організацій. За своєю конфігурацією та структурою ці актори, як зазначає А. Бохан, є дуже рухливими та потужними в потенціалі перерозподілу ресурсів світу [3].

Прийнято виділяти три основні групи загроз міжнародній безпеці: військові, соціально-економічні, екологічні. У кожен проміжок історичного розвитку світу на перший план виходять різні загрози.

Науковці сходяться в думці, що розуміння глобальності та системності характеру екологічних загроз або різке зростання наслідків глобальних загроз екологічного характеру припадає на 60-ті роки минулого століття і саме цей час можна вважати початком роботи зі створення системи забезпечення МЕБ [4–7]. Одним з рушійних факторів активізації цього процесу стала Чорнобильська катастрофа 1986 р., від якої постраждали мільйони людей не тільки в Україні, але і за її межами, а наслідки її залишаються не до кінця вивченими і сьогодні.

Вирішення національних та міжнародних екологічних проблем у сучасному світі вимагає інтегрованих підходів до запровадження більш ефективної системи міжнародних екологічних відносин. На думку фахівців, розвиток сучасного міжнародного права та економічних відносин повинні відбуватися з урахуванням концепцій сталого розвитку, ноосфери, фізичної економіки [8, с. 214].

Аналіз процесів, що відбуваються у світі, дозволяє говорити про передумови створення системи МЕБ, що, у свою чергу, потребує створення і прийняття конкретних правових принципів та зобов'язань, рекомендації щодо вдосконалення інституціонального забезпечення.

Найбільш узагальнено завдання для розв'язання глобальних екологічних проблем та забезпечення МЕБ можна сформулювати як:

дослідження глобальних енергетичних та біогеохімічних круговоротів (індустріальні та біосферні процеси), зокрема перспективи та виклики розвитку традиційної та альтернативної енергетики, динаміка та прогноз обсягів викидів, скидів, поховань та знешкодження забруднюючих речовин і відходів тощо;

розробка та запровадження систем спостережень та моніторингу на глобальному рівні: розвиток нових систем спостереження, у тому числі в космосі, обмін даними супутників і створення загальних баз даних і т. ін.;

аналіз глобальних змін у біорізноманітті, зокрема пошук шляхів його збереження, виявлення нових видів;

розробка теоретико-методологічних засад дослідження екологічних змін на основі синергетичного поєднання досягнень у різних галузях знань;

з обґрунтування, розвиток та підтримка міжнародних зусиль, у тому числі комплексних міжнародних програм, фінансова та наукова підтримка регіональних міждержавних проектів тощо.

Наводимо узагальнене авторське бачення засад формування системи забезпечення МЕБ (рис.).

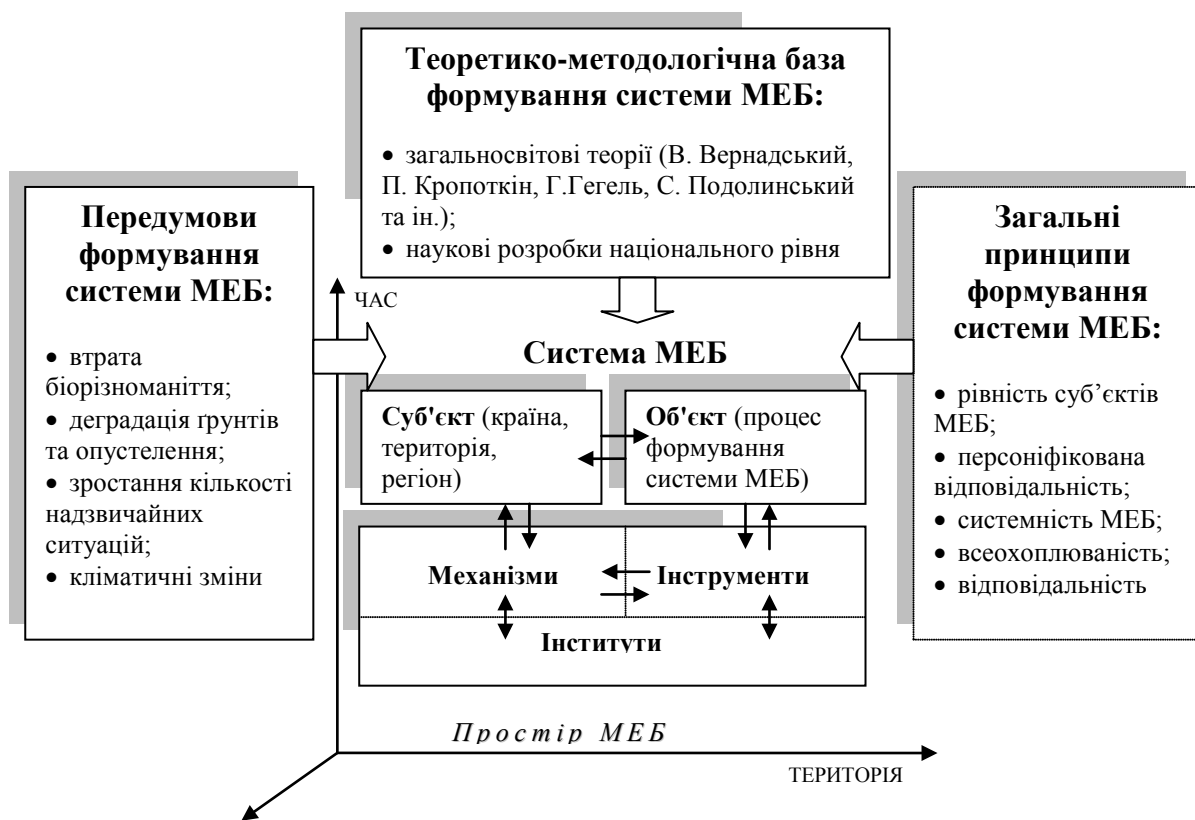

Рисунок. Концептуальна схема формування системи МЕБ

Ключовою ланкою проблеми забезпечення МЕБ є наукове обґрунтування шляхів і методів гармонізації взаємодії світової економіки і навколишнього природного середовища країн світу, що потребує розробки науково-практичних рекомендацій і методик, які можуть бути використані на національному рівні для оптимізації економічної діяльності в умовах нестійкого розвитку і глобальному – з метою створення умов для сталого розвитку країн світу та врахування міжнародних стандартів.

Принципи МЕБ охоплюють усі сфери взаємодії держав у загальнопланетарному масштабі, адже проблеми взаємовідносин у системі "людина – природа" та шляхи їх вирішення можуть бути знайдені лише у

Комплексі та єдиному зв'язку з проблемами світового розвитку, безпеки, соціально-економічного піднесення тощо. Отже, МЕБ із усього спектру питань охорони навколишнього природного середовища виокремлює основне – недопущення екоспазму (термін В. Кириленко [9, с. 50]), та підкреслює нерозривний зв'язок між станом довкілля та міжнародною безпекою.

На формування принципу МЕБ вплинули основоположні принципи міжнародного права: принцип роззброєння, неспричинення збитків території інших країн, охороні і раціонального використання живих ресурсів моря тощо [10, 11]. Одним із важливих засобів охорони навколишнього природного середовища в рамках МЕБ є міжнародні багатосторонні договори регіонального типу (наприклад, Договір про Антарктику (1959 р.), Конвенція про збереження живих ресурсів Антарктики (1980 р.), Рамкова конвенція про охорону та сталий розвиток Карпат (2004 р.), Європейська ландшафтна конвенція (2005 р.) та ін.). Значення цих актів виходить за рамки одного регіону та має кумулятивний, універсальний (за визначенням В. Суворовим [12]) ефект.

Забезпечення МЕБ можливо лише за умов адаптації / гармонізації національних нормативних та інституціональних механізмів і формування на міжнаціональному рівні комплексних принципів екологічної безпеки (у міжнародному праві є норми, що розкривають сутність екологічної безпеки, проте правова природа поняття не є усталеною). Загалом міжнародна безпека визначається як стан міжнародних та військово-політичних відносин, за якого гарантується зовнішня складова національної безпеки кожної країни і практично унеможлиблюється загроза війн та воєнних конфліктів у процесі розв'язання міжнародних та регіональних проблем [13, с. 393]. Останніми роками у світовому суспільстві відбулося переосмислення міжнародної безпеки, відхід від зосередженні виключно на військовій її складовій, яка вже не відповідає всім викликам сучасності та не може вирішити широкого кола проблем. Екологічні загрози стають усе більш масштабними, зачіпають інтереси все більшого кола країн (як результат прямого поширення наслідків погіршення стану навколишнього природного середовища, надзвичайної ситуації, вичерпання або погіршення якості ресурсів, так і опосередковано, через збитки та втрати капіталу і ресурсів, що належали країні, але формально розміщені на території інших держав).

Узагальнюючи викладене, зазначимо, що наразі на міжнародному рівні активізації розвитку та вдосконаленню системи забезпечення МЕБ перешкоджають:

конфлікт економічних інтересів держав, окремих підприємств, територій;
відсутність усталеного або узгодженого бачення пріоритетних екологічних проблем та шляхів їх вирішення;

проблема розбіжностей просторової концентрації джерел небезпеки та/або надзвичайної ситуації та відповідальних за них;

недосконалість міжнародних правових норм щодо визначення відповідальних як за забруднення навколишнього природного середовища, так і за ліквідацію наслідків або проведення превентивних заходів;

значне розшарування світового суспільства щодо системи доходів-витрат країн і технологічного рівня;

широкий спектр не уніфікованих підходів до оцінки екологічних небезпек, шляхів гарантування екологічної безпеки та попередження надзвичайних ситуацій.

Сучасна система забезпечення МЕБ повинна характеризуватися загальністю (всеохопленістю), гнучкістю, мобільністю та відкритістю, що передбачає:

залучення максимальної кількості (в ідеальному випадку – всіх) країн світу до природоохоронної діяльності та екологізації економіки;

удосконалення системи міжнародного права щодо екологічних аспектів, прав та відповідальності сторін, засад співпраці тощо;

створення національних і міжнародних структур (або розгалуженої мережі в рамках однієї структури) для координації діяльності у сфері екологічної безпеки, екологічної політики, природокористування;

поступову екологізацію міжнародних відносин через включення екологічних показників в інвестиційні проекти, створення сприятливих умов для міжнародної екологізації підприємництва тощо.

Подальші напрями досліджень повинні ґрунтуватись на тому факті, що забезпечення МЕБ вимагає дослідження ризиків виникнення надзвичайних ситуацій природного і техногенного характеру, підходів до оцінки впливу та ефективності заходів щодо їх попередження. Зауважимо, що вказані дослідження для теоретико-методологічного і методично-практичного супроводу системи забезпечення МЕБ вимагають узагальнення та гармонізації підходів, що використовуються в різних країнах для створення міжнародної системи гарантування екологічної безпеки.

У цьому контексті можна виділити наступні пріоритетні напрями щодо розбудови системи оцінки ризиків:

дослідження найбільш важких проявів ризиків, що впливатимуть на розвиток та виживання світової спільноти, включаючи екологічні, демографічні, військові та інші аспекти. Установлення допустимих порогів значення показників ризику, перевищення яких призведе до різкого погіршення стану навколишнього природного середовища та ставить під загрозу подальше існування людства;

розробка підходів до раннього діагностування та оцінки загрози за максимально можливою кількістю компонентів ризику, а також їх взаємного впливу та особливостей взаємодії факторів виникнення надзвичайної ситуації;

максимізація віддачі від чинних конвенцій, програм, угод та діючих інституцій для забезпечення МЕБ;

доступ до інформації зацікавлених сторін у широкому розумінні – від процесу прийняття рішення до систем оповіщення про ймовірність та наслідки окремих рішень або надзвичайних ситуацій.

Література

1. Третьякова І. С. Оцінка екологічних наслідків розвитку світової економіки / І. С. Третьякова // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций : сборник науч. тр. – Донецк: ДонНУ, 2008. – С. 1282–1288.

2. Третьякова І. С. *Поняття екологічної безпеки в аспекті глобалізації світової економіки* / І. С. Третьякова // *Актуальні проблеми міжнародних відносин: зб. наук. пр. Вип. 72: у 2 ч. – 2008.*
Ч. 1. – 2008. – С. 83–88.
3. Бохан А. В. *Міжнародна екологічна безпека: сучасні виміри та принципи реалізації* / А. В. Бохан. // *Ефективна економіка [Електронний ресурс]. – 2009. – № 3. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/index.php?operation=1&iid=42>.*
4. Василенко В. А. *Генега, зміст і шляхи реалізації концепції міжнародної екологічної безпеки* / В. А. Василенко // *Науковий вісник НЛУ ім. Івана Франка. – 2006. – Вип. 16.8. – С. 13–22. – (Проблеми створення Екологічної конституції Землі).*
5. Туниця Ю. Ю. *Екологічна Конституція Землі: Ідея. Концепція. Проблеми* / Ю. Ю. Туниця. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 298 с.
6. *Всеєвропейская конференция министров охраны окружающей среды "Окружающая среда для Европы" (2003; г. Киев).* – К: ООО "ЕКСПО 2000 Украина", 2003. – 120 с.
7. Горбачев М. С. *Неоконченная история. Три цвета времени: беседы М. С. Горбачева с политологом Б. Ф. Славным.* / М. С. Горбачев, Б. Ф. Славин. – М: *Международные отношения*, 2005. – 227 с.
8. Галяметдинова А. Ю. *Защита природной среды в вооруженных конфликтах: обзор международно-правовых норм и некоторые проблемы их распространения и применения* / А. Ю. Галяметдинова // *Московский журнал международного права.* – 1997. – № 3/27. – С. 213–225.
9. Кириленко В. П. *Принцип экологической безопасности в современном международном праве* / В. П. Кириленко // *Правоведение.* – 1989. – № 3. – С. 49–53.
10. *Международное право* / [отв. ред. Г. И. Тукин]. – М.: *Знание*, 1982. – 245 с.
11. *Короткий Т. Р. Международно-правовая охрана морской среды от загрязнения с судов* / Т. Р. Короткий. – Одесса: *Латстар*, 2002. – 200 с.
12. *Суворов В. Я. Локальные нормы международного права* / В. Я. Суворов // *Правоведение.* – 1993. – № 6. – С. 93–98.
13. *Економічна енциклопедія* / [под ред. С. В. Мочерного] – К. – Тернопіль: Видавничий центр "Академія", 2001.
Т. 2. – К (концентрація капіталу) – П (портфельний аналіз). – 2001. – 848 с.

УДК 330.111.42:332.12

Д. В. КЛИНОВИЙ
Рада по вивченню продуктивних сил України

ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ СОЦІОГУМАНІТАРНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто соціально-гуманітарні аспекти формування й розвитку продуктивних сил у просторовому вимірі, визначено роль соціогуманітарного простору територіальній організації економіки у формуванні структури продуктивних сил, запропоновано визначення та характеристики еколого-економічних чинників в контексті соціогуманітарного розвитку.

Ключові слова: просторовий розвиток, розміщення продуктивних сил, соціогуманітарний розвиток, сталість

В статье рассмотрено социально-гуманитарные аспекты формирования и развития производительных сил в пространственном измерении, определена роль социально-гуманитарного пространства территориальной организации экономики в формировании